

КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ «Я» ПІДЛІТКІВ У ВІРТУАЛЬНОМУ КОМП'ЮТЕРНОМУ СВІТІ

У статті зроблено спробу синтезувати наукові дані з проблеми Інтернет аддикції за останні п'ять років. Одним з ключових напрямків дослідження Інтернет та комп'ютерної аддикції було обрано вивчення формування образу «Я» в підлітковому віці. На основі узагальнення наукових даних нами були визначені основні шляхи дослідження, серед яких стали: модальності образу «Я» («Ідеальне та Реальне-Я», «Віртуальне-Я», «Фізичне-Я»), Множинність підліткового образу «Я» в мережі Інтернет та комп'ютерної гри), представлені особливості віртуальної комунікації в підлітковому віці, а також така актуальна проблема, як підміна реальних цінностей віртуальними та відхід у віртуальний світ комп'ютера.

Розглянуто позитивні та негативні наслідки захоплення в підлітковому віці віртуальним комп'ютерним світом, запропоновані рекомендації для соціальних працівників та батьків по роботі з комп'ютерно – залежними підлітками.

Ключові слова. Образ «Я»; «Віртуальне-Я»; Інтернет залежність; «Віртуальний» світ; «Віртуальна» комунікація; онлайн ігри.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності теми. Історія сучасного світу багато в чому визначається історією розвитку науки, нових технологічних проривів та відкриттів. Для нового покоління підлітків наймасовішим і таким, що тільки наближається до піку свого розвитку технологічним проривом став Інтернет. Саме Інтернет, а не комп'ютер, тому що ера освоєння комп'ютерів вже закінчена, настав час нових гаджетів та різноманітних технічних пристосувань, від смартфонів і планшетів до браслетів – шаго та пульсмерів.

Однак, як це було з усіма технічними та культурними проривами, ера Інтернету стала причиною ряду складних проблем, однією з яких стало питання комп'ютерної Інтернет аддикції. І, якщо в таких країнах, як Південна Корея, Китай та Японія проблема комп'ютерної та Інтернет аддикції визнана серйозною загрозою, то Україна тільки рухається в цьому напрямку. У той же час необхідно відзначити, якщо Інтернет-залежністю в підлітковому віці у вищезазначених країнах стурбована насамперед сама держава, то в Україні тільки наукове співтовариство та невелика кількість активістів намагаються привернути увагу громадськості до цієї актуальної проблеми, рішення якої визначатиме обличчя нашої нації через 15-20 років. Таким чином, необхідно не тільки структурувати всі негативні та позитивні фактори Інтернет комунікації, але й донести вже зроблену низку рекомендацій у першу чергу до батьків. Оскільки саме батьки повинні в доступній та зрозумілій формі розтлумачити своїй дитині, які загрози несе віртуальний світ комп'ютерних ігор та Інтернету.

Насамперед ми вважаємо за необхідне визначити нашу позицію відносно категорії образу «Я», а також сучасного розуміння рамок підліткового віку. Так, зробивши теоретичний аналіз наукової літератури, нами було виділено найбільш, на наш погляд, точне визначення категорії образу «Я», що належить А.В.Фурману та О.Є.Гуменюк.

Образ «Я» – це системне самопредставлення, яке виникає та розвивається як цілісність, на основі установок людини щодо себе, через когнітивні (інтелектуальні) та емоційні компоненти соціальної взаємодії, а тому є передумовою становлення і в той же час смисловим підґрунтям для самооцінки; з іншого боку, це бачення себе відмінним від інших в контексті індивідуального набору статусних, рольових та переважно інтелектуальних характеристик. [21 с.259]

Окрім того, ми приєднуємося до ідей Т.Г. Волкової, яка у результаті системного аналізу категорії образу «Я» у науковій психологічній літературі резюмує:

А) образ «Я» розглядається, як набір всіх знань та уявлень про себе;

Б) образ «Я» включає в себе три головних виміри: наявне «Я» (яким людина бачить себе на даний момент), бажане «Я» (яким би хотіла себе бачити), репрезентоване «Я» (яким вона показує себе іншим); всі три виміри співіснують в особистості, забезпечуючи її цілісність та розвиток;

В) розрізняють індивідуальне «Я» (що включає біологічне, фізичне, фізіологічне та психологічне) і соціальне «Я»;

Г) в психологічній літературі часто представлено: 1) зміст образу «Я» – категорії, в якій індивід

усвідомлює свої особливості; 2) структурні компоненти образу «Я», куди входять «Реальне-Я» та «Ідеальне-Я». [4]

Відносно рамок підліткового віку ми відштовхуємося від досліджень Ф.Райса, який виділяє наступні вікові періоди: 11-14 років – молодший підлітковий вік, 15-17 років – середній підлітковий вік, від 17 років – старший підлітковий вік. [18 с.15]

Проте не можна не відзначити, що існують і інші точки зору на цю проблему: так, досліджуючи підлітковий вік та вікову періодизацію, А.В.Соловйова у своїй книзі «Психологічний захист в підлітковому віці», аналізує кілька різних точок зору на визначення кордонів підліткового віку. «Г.Грімм обмежує підлітковий період віком 12-15 років у дівчаток та 13-16 років у хлопчиків. Дж.Біррен вважає, що цей період охоплює з 12 до 17 років. У класифікації Д.Б.Бромлея даний вік визначається 11-15 роками. Е. Шпрангер розглядає підлітковий вік всередині юнацького: 13-19 років у дівчат та 14-21 років у юнаків. При цьому власне підліткова фаза тут обмежується 14-17 роками». [19 с.26]

Та крім рамок підліткового віку нам потрібно ще усвідомлювати, що цей віковий період має низку унікальних ознак, притаманних в тій чи іншій мірі усім підліткам.

Так, у посібнику для батьків: «Діти в Інтернеті: як навчити безпеці у віртуальному світі» під редакцією І.В.Литовченка, С.Д.Максименка, С.І.Болтівця дається така оцінка підліткового віку: «Підлітковий період є перехідним: відбувається біологічне та статеве дозрівання організму, виникає новий рівень самосвідомості, відбувається соціалізація особистості». [13 с.39-40]

Серед визначальних рис самосвідомості молодших підлітків учені також відокремлюють: інтерес до власної особистості, внутрішнього світу; потребу в самооцінці, пізнання власних сильних та слабких сторін; підвищене самолюбство; почуття гордості, самостійності, дорослості. Основою їхнього самосвідомлення є судження інших, дорослих, товаришів, адже молодші підлітки ще дивляться на себе очима оточуючих. [14]

В.В.Білоущенко та Р.Т.Чарнецька у науковій статті «Психологічні особливості Інтернет залежності в підлітковому віці» дають наступну характеристику підліткового віку: «Підлітковий вік – це найбільш складний та бурхливий період у формуванні особистості дитини, який характеризується глибоким змістом зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку. Це насамперед пов'язано з фізіологічною перебудовою організму, зміною становища дитини у відносинах з дорослими й ровесниками. В цей час формуються ціннісні орієнтації, закріплюються риси характеру та форми міжособистісної взаємодії, розвивається рефлексія, яка змінює перебіг та характер відносин з іншими людьми та ставлення до самого себе. [1]

Як нами було зазначено вище, в образі «Я» прийнято виділяти «Реальне та Ідеальне-Я». Однак в останні роки все частіше в науковій літературі досліджується така модальність образу «Я», як «Віртуальне-Я». У зв'язку з цим Н.Н.Корольова,

І.М.Богдановська та В.Ф.Лугова в науковій статті «Вплив сучасної інформаційної та медіасередовища на образ «Я» підлітків» зазначають, що «віртуальна особистість», «мережева або віртуальна ідентичність», «Я-віртуальне» і т.п. похідні від поняття «Віртуальне-Я», з одного боку, будуються на підставі смислових складових «Реального-Я», з іншого – «Ідеального-Я». Як і багато інших дослідників Н.М.Корольова, І.М.Богдановська та В.Ф.Лугова вважають, що найбільш схильні до впливу інформаційного середовища в першу чергу підлітки. [12]

Однак «Віртуальне-Я» – це тільки спосіб сомо-репрезентації у віртуальному комп'ютерному середовищі. Необхідно в першу чергу дослідити функціональні особливості цього віртуального середовища, а саме ігрової комп'ютерної реальності. У своїй монографії «Сутність гри як учинення» А.В.Фурман дає оцінку комп'ютерного ігрового простору в цілому: «Ігровий світ – це новий проект буття. Причому наявність такої можливості ігрового проектування і задає смисл людського буття. Ігровий світ відрізняється від неігрового не у плані буття речей, а у плані буття свідомості». [22 с.28]

У ході дослідження «Віртуального-Я» підлітків мережі Інтернет О.М.Новікова в науковій статті «Віртуальна гра як засіб формування особистісної ідентичності дітей і підлітків» зазначає, що головним мотивом комп'ютерної ігрової діяльності є бажання приміряти іншу ідентичність (як правило, близьку до ідеального образу себе). [16]

У зв'язку з цим О.М.Новікова вважає, що підлітки у віртуальному просторі комп'ютерної гри обирають для себе один з двох наступних типів поведінки: а) підліток не відмовляється від реального світу. Він бере активну участь у житті колективу, отримує задоволення від самого процесу гри. б) підліток орієнтований на ескапізм. Його світогляд, стиль життя базується на уявному, підмінючому реальність світі. [16]

Ф.П.Власенко у статті «Віртуальна реальність як простір соціалізації індивіда», висловлює дуже важливу думку, стверджуючи, що у віртуальному просторі порушуються фізичні закони незворотності часу, стійкі стереотипи та культурні звички. Ця реальність формує новий тип людини, якій дуже складно переходити від рівня віртуальної реальності до рівня повсякденної реальності. Тому, на думку Ф. П. Власенко, незабаром виникне проблема вибору: у якому із світів ми залишимось? [2]

Тож, на нашу думку, враховуючи рівень розвитку сучасних технологій та стрімкість поглиблення Інтернетом молоді, подібне питання може повстати перед людством у найближчій перспективі.

Проблема Інтернет залежності існує тривалий час, проте досі не розроблена чітка та

загальноприйнята система критеріїв визначення даної аддикції. Варто відзначити, що на даний час залишаються мало вивченими довгострокові наслідки залежності від Інтернету. До того ж, якщо для формування традиційних видів залежностей потрібні роки, то для Інтернет залежності цей термін різко скорочується. [8 с.5-7]

Досліджуючи причини формування Інтернет аддикції у підлітковому віці у віртуальний світ О.В.Камінська в своїй статті «Психологічні детермінанти формування Інтернет залежності» розділяє їх на кілька груп:

- індивідуально-психологічні (тривожність, низька самооцінка, замкнутість, сором'язливість, ригідність, конфліктність, агресивність),
- соціально-психологічні (нереалізована потреба в самоідентифікації, фрустрованість соціальних потреб, неприйняття особистості групою),
- властивості Інтернет-середовища (анонімність, доступність, можливість використання «Віртуального-Я» при самопрезентації. [9]

На думку О.В.Камінської, нездатність у підлітковому віці до сформування адекватного образу «Я» може привести до того, що підліток буде вважати себе неповноцінним, гіршим за інших. Це змушує такого підлітка шукати підтримки в Інтернет середовищі, де спілкуватися набагато легше, адже є можливість зберегти анонімність. [10]

Аналізуючи специфіку віртуального простору мережі Інтернет, деякі вчені приходять до думки, що Інтернет сам по собі став доволі простим та привабливим засобом відходу від реальності. Він дає змогу сховатися від різноманітних проблем для тих, хто страждає від негараздів у сім'ї, на роботі. Так, за даними В.В.Білоущенко та Р.Т.Чарнецької 40% досліджуваних підлітків настільки віддають перевагу житті в Інтернеті, що фактично починають відмовлятися від свого реального життя. Мають нав'язливе бажання у використанні Інтернету, що супроводжується соціальною дезадаптацією. За допо-могою Інтернету підлітки задовольняють свої базові потреби, а саме: соціальні потреби та потреби, пов'язані з розвитком особистості. [1]

В якості підтвердження вищезначених ідей можна привести дослідження Д.В.Столбова, який в статті «Особливості Інтернет-діяльності сучасного підлітка» наводить такі специфічні особливості Інтернет спілкування: а) ілюзія анонімності, яка спонукає підлітка до розміщення відвертої та особистої інформації про себе. б) відчуття безкарності за власні вчинки та дії породжують у підлітка ілюзію всюдозволеності та свободи під час спілкування в Інтернеті. в) можливість обмеження кола друзів. г) ілюзія насиченості життя, яка характерна для підлітків, що в реальному житті є сором'язливими, замкнутими, пасивними, байдужими до подій, явищ або оточення. д) сміливість та рішучість дій, жага до нових хвилюючих вражень, поривання до ризикованих дій та учинків. [20]

В якості ключових особливостей комунікації в мережі Інтернет багатьма науковцями приводяться такі дані: спілкування з ровесниками в цьому віці набуває такої цінності, що нерідко відсуває на другий план навчання та стосунки з рідними. Виникає невдоволення своїми стосунками з однолітками. [11] Між тим, О.О.Колесник в статті «Особливості спілкування підлітків в Інтернеті» вважає, що віртуальне спілкування для багатьох сучасних підлітків більш продуктивне, аніж реальне. Вона стверджує, що в віртуальному світі існує можливість відстроченої відповіді, певний часовий інтервал, за який можна

встигнути зосередитись, ґрунтовно продумати відповідь. У цьому сенсі для підлітків спілкування в мережі може бути більш привабливим, насамперед через полегшення самопрезентації. [11]

У даному контексті, як вказує А.В.Щекотуров, особливої уваги заслуговує феномен соціальних мереж в Інтернеті, оскільки вони володіють набагато більшим, різноманітним та практично безмежним потенціалом соціальних значень для підлітків, роблячи можливим використання різних практик самопрезентації. [23]

Отже, на думку більшості науковців [1; 10; 9] комунікація в Інтернет просторі може призвести до негативних наслідків у формуванні власного образу «Я». Тож, на нашу думку, одним з найнебезпечніших наслідків Інтернет-комунікації може бути втеча підлітка у віртуальний світ гри, або соціальних мереж. Так Ю.Є.Водяха в якості основної причини втечі в віртуальний світ в підлітковому віці вказує дисгармонійність сімейних відносин. Одночасно з цим в якості ще однієї детермінанти відходу у віртуальний світ в підлітковому віці Ю.Є.Водяха вважає так зване «почуття дорослості». Коли підліток, чинячи опір висунутим вимогам з боку дорослих, починає активніше відстоювати свої права на самостійність, це призводить до стану когнітивного дисонансу між членами опозиції «я вже дорослий» – «я потребує підтримки і розуміння з боку дорослих». [3]

Дещо іншої думки дотримуються Л.П.Журавльова та О.В.Камінська. Вони вважають, що основною причиною виникнення залежності від комп'ютерних ігор є те, що особистість вбачає в ігровому середовищі сферу самореалізації, в якій вона почувається значущою, сильною та впевненою у собі. [7]

Все це підліток знаходить в онлайн комп'ютерних іграх, які являють собою не просто гру проти комп'ютерного передбачуваного інтелекту, а гру проти реальних, нехай представлених і опосередковано супротивників.

Онлайн ігри дають змогу людині обирати персонажа, наділеного особистісними якостями, властивими самій особистості гравця, або ж навпаки, тими якостями, які людина хотіла б мати, але не володіє ними. Отже, відбувається ідентифікація з героєм, який зазвичай виступає як сильна особа, що володіє специфічними вміннями, недоступними особистості у повсякденному житті.

Отже, на думку Л.П. Журавльової та О.В.Камінської, представлену у статті «Чинники та механізми Інтернет залежності від онлайн ігор», існує кілька основних механізмів, за допомогою яких підлітки включаються в онлайн ігри та с часом все більш заглиблюються у віртуальний світ: 1. Наслідкування. «В онлайн ігри грають всі мої знайомі, чому б мені не спробувати». 2. Зараження. Позитивні ігрові емоції викликають бажання раз за разом входити у віртуальний світ гри. 3. Навіювання через вплив ЗМІ. «Люди, які грають в онлайн ігри популярні серед моїх однолітків, у них є все, що їм потрібно. Я теж хочу бути як вони!». 4. Проекція потреб у віртуальне середовище. «Якщо я не зайду сьогодні в

онлайн гру, я підведу моїх друзів, а ворогам буде легше мене перемогти». [7]

В якості ще однієї з причин втечі у віртуальний світ у підлітковому віці Л.Й.Гуменюк у статті «Інтернет аддикція молоді у соціальному вимірі» називає так званий «ефект витиснення», коли вперше зіткнувшись з Інтернетом та отриманими можливостями, недосвідчений користувач прагне якнайшвидше опанувати даний вид медіа. Інтернет залежні користувачі щораз більше часу проводять в онлайн, в результаті чого відбувається «ефект витиснення», який згодом знаходить віддзеркалення у появі проблем у різних сферах життя, відносинах та здоров'ї. [5]

Посилаючись на зарубіжних авторів Л.Й.Гуменюк наводить кілька основних типів Інтернет залежних: Інтернет-комунікатори, Інтернет-еротомани, Інтернет-когнітивісти, Інтернет-геблери, Інтернет-покупці. [5]

Деякі інші три групи Інтернет залежних наводить О.В.Дорохов, О.В.Тарасов та І.Моїсіл у статті «Проблема комп'ютерної та Інтернет залежності молоді в інформаційному суспільстві»: «мережевики», «працівники», «дослідники». [6].

Дослідження комп'ютерної Інтернет реальності було б неповним без розуміння того, що віртуальний світ може мати як негативні наслідки так і позитивні для підлітків, які туди потрапили.

У посібнику для батьків «Діти в Інтернеті, як навчити безпеці у віртуальному світі» під редакцією І.В.Литовченка, С.Д.Максименка, С.І.Болтівця складено перелік як позитивних, так і негативних факторів віртуального світу: «Мережеві освітні ресурси для підлітків допомагають прискорити й оптимізувати процес навчання, підвищують якість навчання завдяки максимальній структурованості та цікавій формі викладення навчального матеріалу. Діти засвоюють нові цифрові технології та вчать вільно орієнтуватися в інформаційному просторі. Сучасні Інтернет технології, на їх думку, дозволяють підвищити якість навчання та швидкість усвідомлення, розуміння та запам'ятовування навчального матеріалу». [13 с.9-10]

У статті Є.І.Петрова «Діти і комп'ютер» також наводиться ряд позитивних факторів впливу сучасних Інтернет технологій на підлітків:

- Завдяки електронній пошті, відеоіграм, пошуку інформації в Інтернеті зростає швидкість реакції у підлітків на зорові сигнали, підвищується уважність;

- Мозок підлітка пристосовується до швидкої обробки щоденних потоків інформації. У багатьох навіть з'являються у мозку особливі нейронні мережі, які вхоплюють потрібне на льоту [17]

При цьому, не слід забувати і про негативні фактори:

- Інтернет зменшує здатність концентруватися, мозок з часом починає очікувати надходження інформації у вигляді стрімкого потоку частинки. Мислення стає уривчастим, читання – поверхневим. У підсумку люди перетворюються на «розшифровувачів інформації». Зона мозку, відповідальна за абстрактне мислення, атрофується;

- Мозок втрачає базові механізми, що керують контактами з іншими людьми. Важче стає зчитувати чужу міміку під час бесіди або вгадувати емоцію;

- Інтернет революція занурює людину в стан розсіяної уваги, коли стежиш за всім відразу, ні на чому не зосереджуючись;

- При захопленні спілкуванням в мережі Інтернет з'являється небезпека забути, що значить дружба в реальному світі. Дружні стосунки витісняються сурогатом, з'являються проблеми у спілкуванні обличчям до обличчя;

- Мозок до такого ступеня адаптується до можливостей техніки, що пам'ять практично не використовується. В результаті вона стає поверхневою і короткочасною;

- Тривале занурення у цифровий світ викликає перевтому. [17]

Соціальна робота з підлітками, які мають ознаки Інтернет-аддикції: кроки до повернення зі світу віртуального у реальний.

У посібнику для батьків «Діти в Інтернеті» під редакцією І.В.Литовченка, С.Д.Максименка, С.І.Болтівця відзначається, що оскільки діти не можуть реально оцінювати рівень достовірності й безпеки інформації, що містить Інтернет-простір, саме батьки повинні зробити все можливе, щоб віртуальний світ Інтернету не став для дітей ближче, ніж реальний світ. [13 с.14]

Окрім того, вчені підкреслюють, що ставлення дитини до комп'ютера та Інтернету формують дорослі на власному прикладі. Батьки повинні перш за все вирішити, для чого потрібен дитині комп'ютер: для роботи, навчання, спілкування чи тільки для ігор. [13 с.15].

На думку багатьох вчених, важливо також врахувати, що агресивні ігри здатні зашкодити психіці дитини. Не слід вводити в арсенал дитячих ігор агресивні ігри з деструктивним змістом, що закликають до насилля та руйнування. Такі ігри негативно впливають на психіку дитини, підвищують тривожність та дратівливість, роблять її більш збудженою і неслухняною, вчать вирішувати проблеми з позиції сили. [13 с.20].

Все більше вчених займаються створенням єдиної системи рекомендацій, завдяки якій можна не дозволити втратити дитину у віртуальному світі. У своїй статті Р.Г.Новгородський «Соціальна робота з підлітками, які мають Інтернет залежність» дає рекомендації для педагогів, які необхідно виконувати під час соціальної роботи з підлітками, що мають Інтернет залежність:

1. Необхідно запропонувати підлітку поїхати на певний час туди, де немає Інтернету, не беручи жодних електронних носіїв.

2. Якщо не вдається знайти таку можливість, – слід запропонувати вилучати профілі в соціальних мережах по одному щотижня, замінюючи їх новими ресурсами, на яких часто оновлюється інформація.

3. Потрібно залучати дитину до реального світу, вчити спілкуватися з іншими дітьми. [15]

Також існує ряд рекомендаційних правил для батьків підлітків, які дозволяють не тільки не втратити дитину у віртуальному світі, але й створити довірчі відносини в родині:

- 1) не розміщуйте комп'ютер в ізолюваній кімнаті.
- 2) навчіть дитину правилам конфіденційності та поведінки в мережі.
- 3) привчіть дитину з повагою ставитися до людей, яких вона зустрічає в Інтернеті.
- 4) навчіть дитину вигадувати безпечні паролі та поясніть, що це дозволить їй захистити власну інформацію й підвищить безпеку.
- 5) розкажіть дитині про ризики, які вона може зазнати, виходячи в Інтернет простір, зокрема про віруси та програми-шпигуни.
- 6) поясніть, що в Інтернеті, крім звичайних людей, можуть знаходитися авантюристи та злочинці, які здатні використати її особисті дані для злочинних дій.
- 7) використовуйте засоби блокування небажаного контенту. Застосовуйте функції блокування вікон, що впливають. [13 с.39-40]

Висновки. У тексті даної статті нами було розглянуто актуальну проблему Інтернет аддикції в молодшому підлітковому віці. Виявлено ряд детермінант, що лежать в основі формування Інтернет залежності: психофізіологічні особливості молодшого підліткового віку, легкість та доступність

інформації в Інтернеті, відчуття безкарності, ілюзія анонімності та інші.

Основними механізмами, за допомогою яких відбувається так званий відхід підлітка у віртуальний комп'ютерний світ є наслідування, зараження, навіювання та проєкція потреб, які підліток має в реальному житті на віртуальне середовище.

У зв'язку з здійснюються спроби систематизувати знання, відносно проблеми комп'ютерної Інтернет аддикції. Так наводяться кілька основних типів Інтернет залежних: Інтернет-комунікатори, Інтернет-еротомани, Інтернет-когнітивісти, Інтернет-гемблери, Інтернет-покупці. Досліджується проблема втечі в віртуальний світ у підлітковому віці.

Багато вчених не обмежуються виключно переліком негативних наслідків Інтернет комунікації, а й говорять про позитивний вплив Інтернету на підлітків. Однак, для того, щоб не звести нанівець все те позитивне, що може дати підлітку Інтернет, необхідний, в першу чергу, контроль з боку батьків, а також правильне розуміння з боку батьків насущних проблем підлітків, від яких ті (підлітки) біжать в віртуальний комп'ютерний світ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоущенко, В. В., Чарнецька, Р.Т. Психологічні особливості Інтернет-залежності в підлітковому віці [Електронний ресурс] / В. В. Білоущенко, Р. Т. Чарнецька // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Психологічні науки. – 2013. – Вип. 1. – С. 33-36. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvkhp_2013_1_11.pdf
2. Власенко, Ф. П. Віртуальна реальність як простір соціалізації індивіда [Електронний ресурс] / Ф. П. Власенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2014. – Вип. 56. – С. 208-217. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpvgvzdia_2014_56_24.pdf
3. Водяха, Ю.Е. Сравнительный анализ образа отца и матери у подростков с Интернет зависимостью. Научный журнал: Педагогическое образование в России. 2015. – №1. – С. 119-123
4. Волкова, Т.Г. Образ «Я» как структурный компонент самосознания виктимной личности. Научный журнал: Известия Алтайского государственного университета. 2013. – №2 (78) том1. – С. 54-58
5. Гуменюк, Л. Й. Інтернет-аддикція молоді у соціальному вимірі [Електронний ресурс] / Л. Й. Гуменюк // Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки. – 2013. – Т. 18, Вип. 2(1). – С. 217-225. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_sip_2013_18_2\(1\)_24.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_sip_2013_18_2(1)_24.pdf)
6. Дорохов, О. В., Тарасов, О.В., Моїсіл, І. Проблема комп'ютерної та Інтернет-залежності молоді в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / О. В. Дорохов, О. В. Тарасов, І. Моїсіл // Системи обробки інформації. – 2011. – Вип. 4. – С. 285-288. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/soi_2011_4_67.pdf
8. Журавльова, Л. П., Камінська, О.В. Чинники та механізми Інтернет-залежності від онлайн-ігор [Електронний ресурс] / Л. П. Журавльова, О. В. Камінська // Наука і освіта. – 2013. – № 7. – С. 44-48. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/NiO_2013_7_11.pdf
9. Ісакова, Т.О. Інтернет-залежність як новий феномен сучасного світу: сутність і проблеми / Т.О. Ісакова. – К.: НІСД, 2011.- 47с.
10. Камінська, О. В. Психологічні детермінанти формування Інтернет -залежності [Електронний ресурс] / О. В. Камінська // Проблеми сучасної психології. – 2013. – Вип. 22. – С. 194-204. – Режим доступу:http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pspl_2013_22_18.pdf
11. Камінська, О. Вплив Інтернет-залежності на формування ціннісних орієнтацій молоді [Електронний ресурс] / О. Камінська // Нова педагогічна думка. – 2014. – № 1. – С. 178-182. – Режим доступу:http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npd_2014_1_57.pdf
12. Колесник, О.О. Особливості спілкування підлітків в Інтернеті [Електронний ресурс] / О. О. Колесник // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2012. – № 15(2). – С. 28-33. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vlup_2012_15\(2\)_6.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vlup_2012_15(2)_6.pdf)
13. Королева, Н. Н., Богдановская, И. М., Луговая, В. Ф. Воздействие современной информационной и медиасреды на образ «Я» подростков. Научный журнал: Universum: Вестник Герценовского университета. 2014. 0 №2. – С. 87-94
14. Литовченко, І.В., Максименко, С.Д., Болтівець, С.І., та інші. Діти в Інтернеті: як навчити безпеці у віртуальному світі / І.В.Литовченко, С.Д.Максименко, С.І.Болтівець, та інші. – К.: видавництво: тов «видавничий будинок «аванпост-Прим», 2010. – 48с.
15. Іванова, О. І. Організація самопізнання молодших підлітків як стимул до самовдосконалення [Електронний ресурс] / О. І. Іванова // Вісник Харківської державної академії культури. – 2012. – Вип. 37. – С. 269-276. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/hak_2012_37_30.pdf
16. Новгородський, Р. Г. Соціальна робота з підлітками, які мають Інтернет-залежність (на прикладі соціальних мереж) [Електронний ресурс] / Р. Г. Новгородський // Вісник Чернігівського національного педагогічного універ-

- ситету. Серія : Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 122. – С. 188-191. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP_2014_122_44.pdf
17. Новикова, О.Н. Виртуальная игра как средство формирования личностной идентичности детей и подростков. Научный журнал: Педагогическое образование в России. – 2014. – №2. – С. 146-151
  1. 17.Петрова, Е.И. Дети и компьютер. Научный журнал: Философские проблемы информационных технологий и киберпространства. – 2012. – №1. – С. 133-141
  18. Райс, Ф., Должин, К. Психология подросткового и юношеского возраста. / Ф.Райс, К.Должин.- СПб.: Питер, 2010.- 816 с.
  19. Соловьева, А. Психологическая защита в подростковом возрасте. Сущность, содержание, причины. / А.Соловьева.- М.: Флинта, 2013.- 184 с.
  20. Столбов, Д. В. Особливості Інтернет-діяльності сучасного підлітка [Електронний ресурс] / Д. В. Столбов // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Сер : Педагогіка. – 2014. – № 1. – С. 327-331. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvmdpu_2014_1_59.pdf
  21. Фурман, А.В., Гуменюк О.Э. Психология Я-Концепции: учебное пособие. / А.В.Фурман, О.Э.Гуменюк.- Львов: Новий Світ, 2006. – 360 с.
  22. Фурман, А. В. Сутність гри як учинення [Текст]: монографія / А. В. Фурман, С. К. Шандрук. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 120 с.
  23. Щекотуров, А.В. Net-Дружба в структуре конструирования виртуальной идентичности подростков. Научный журнал: Вестник Нижегородского университета им. Н.И.Лобачевского. – 2013. – №3-1. – С. 441-445

Д. Л. Пугачев, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, г. Николаев, Україна

КОММУНИКАТИВНЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОБРАЗА «Я» ПОДРОСТКОВ В ВИРТУАЛЬНОМ КОМПЬЮТЕРНОМ МИРЕ

В статье предпринята попытка синтеза научных данных по проблеме Интернет аддикции за последние пять лет. Одним из ключевых направлений исследования Интернет и компьютерной аддикции было избрано изучение формирования образа «Я» в подростковом возрасте. На основе обобщения научных данных нами были определены основные пути исследования, среди которых стали: модальности образа «Я» («Идеальное и реальное-Я», «Виртуальное-Я», «Физическое-Я», Множественность подросткового образа «Я» в сети Интернет и компьютерной игры и др.). Кроме того, в тексте данной статьи нами были изучены особенности виртуальной коммуникации в подростковом возрасте, а также такая актуальная проблема, как подмена реальных ценностей виртуальными и уход в виртуальный мир компьютера.

Рассмотрены позитивные и негативные последствия увлечения в подростковом возрасте виртуальным компьютерным миром и предложены рекомендации для социальных работников и родителей для работы с интернет и компьютерно-зависимыми подростками.

Ключевые слова: образ «Я»; «Виртуальное-Я»; Интернет зависимость; «Виртуальный мир»; «Виртуальная» коммуникация; онлайн игры.

D. Pugachev, Institute of Psychology G. S. Kostiuk NAPS Ukraine, Ukraine

COMMUNICATIVE ASPECTS OF FORMATION OF THE SELF-IMAGE OF TEENAGERS IN A VIRTUAL COMPUTER WORLD

The problem of Internet addiction, which arose in connection with the spread of online gaming and social networks, is currently one of the most important in psychology and pedagogy. Particularly serious consequences observed Internet addiction in adolescence is associated primarily with a number of psycho-physiological characteristics of adolescents. So scientists have fixed the formation of the image of «Virtual-self», the displacement of the communicative medium of communication in the Internet «real and of ideal-self» teenager. Increasingly, psychologists have concluded an increasing number of teenagers for whom the virtual computer world is more real than everyday reality. This is due primarily to the special appeal of the virtual computer world. In addition, one of the main reasons for the virtual world has become accessible virtual world, the ease of mastery of modern computers. At the same time, it should be stated that communication in the virtual world is not fully understood, and many scientists tend to talk not only about the negative factors of Internet communication, but also a positive influence on the intellect and the mind of a teenager. However, in order to craze online communication does not become addiction, there are recommendations for parents, the meaning of which must be conveyed to each participant of Internet communication. Because only by knowing and understanding the real dangers of the virtual computer world, teens and their parents will be able to find the reality of alternative easy and simple way Internet communications.

Keywords: the image of the «I»; «Virtual-I»; Internet dependence; «The virtual world», virtual «com-munication»; online games.

Рецензенти: д-р пед. наук, професор М. М. Букач;
д-р пед. наук, професор О. П. Мешанінов

© Пугачов Д. Л., 2016

Дата надходження статті до редколегії 14.04.2016